

„SVE KOMPJUTERSKE IGRICE SU TRENING ZA AUŠVIC“

(Hajner Miler: „Nema dovoljno za sve“: tekstovi o kapitalizmu, prir. Helen Miler i Klemens Pornšlegel u saradnji s Brigitom Marijom Majer, prevela s nemačkog Bojana Denić, Radni sto, Beograd, 2019)

Hajner Miler bio je jedan od najznačajnijih savremenih evropskih dramskih pisaca i veoma istaknuta figura u pozorišnom svetu Istočne Nemačke, a njegov pesnički i esejistički opus takođe doprinose utisku o autoru koji dosledno i beskompromisno preispituje i podriiva kulturne, društvene i političke dogme. U srpskoj kulturi Milerova poezija možda ima i bolju recepciju od njegove drame, zahvaljujući prevodima Dragoslava Dedovića. Izbor Milerovih *Pet drama*, izvrsno dizajnirano izdanje s pratećim kritičkim tekstovima (preveli Slobodan Glumac, Mira Erceg, Branka Jovanović), objavila je izdavačka kuća „Rogoz“ 1985. godine, ali ono je danas gotovo potpuno nedostupno. Takođe, neki dramski tekstovi objavljeni su u časopisu *Povelja* i u *Antologiji savremene nemačke drame* (knj. 1, 2015), a sporadično su i izvođeni na scenama u zemlji, počev od gostovanja Folksbine s komadom *Bitka na Bitefu* 1978. godine, kada je i sam Miler bio prisutan, o čemu može da se pročita i u knjizi „Nema dovoljno za sve“. Zato je poduhvat izdavačke kuće „Radni sto“ i Bojane Denić da objave triptih posvećen Hajneru Miler još značajniji. Nakon knjige *Pozorište je kontrolisano ludilo* iz 2017. (drugo izdanje 2020), u kojoj su sabrana Milerova razmišljanja o pozorištu kao multimediji, o njegovim formama i odnosu prema istoriji i politici, objavljena je knjiga „Nema dovoljno za sve“, koja okuplja autorove prozne, poetske i dramske tekstove o kapitalizmu, odlomke iz intervjuva i govora, a planirano je i izdanje njegovih dosad neprevedenih dramskih tekstova.

Priredivači knjige Milerovih poznatih i manje poznatih tekstova o kapitalizmu podelili su knjigu tematski i problemski na pet odeljaka: I – Kapitalizam i kritika kapitalizma, II – Gađenje, III – Jezik, IV – Religija, V – Rat. U svom predgovoru objasnili su i naslovnu rečenicu, faustovsku formulu „Nema dovoljno za sve“, kojom marksista i dijalektičar Miler sredinom devedesetih godina prošlog veka povezuje svoje vreme s Hitlerovom Nemačkom, kao manifestaciju selekcije, ključnog principa kapitalističkog društva. Iako su Milerove izjave u datom trenutku sagledavane kao egzibicionizam ili istočnonemačka nostalgija u opštem ekonomskom poletu i relaksaciji blokovskih sučeljenja, one se sve očiglednije pokazuju kao tačna dijagnoza, nepopularna doduše. Takva je većina Milerovih stavova, budući da

proizlaze iz praktičnog razmatranja konkretnih društvenih i političkih odnosa i uslova života i rada i često su suprotstavljeni univerzalističkim, humanističkim tezama koje se plasiraju s pozicija hegemone kulture. Njegovi sagovornici u intervjuima često izražavaju i nevericu pred ogoljenim, šokantnim analizama, poput one da je Hitler bio loš u geografiji i usred Evrope napravio nešto što „pristojan Evropljanin radi samo u Africi ili Aziji ili Latinskoj Americi“ (str. 298), odnosno konstatacije da je nacizam bio samo posebno krvava epizoda u kapitalističkom svetskom ratu.

Ove ideje već su na upečatljiv način predočene u njegovoj drami *Germanija smrt u Berlinu*, u kojoj se istorijski tok razotkriva kao stalno vraćanje jedne iste tendencije, čije naličje predstavljaju ideologije. Milerovo pozorište koje ne uzmiče od zazornog, opscenog, prljavog, od krvi niti okrutnosti, na istom je tragu nemirenja jednog intelektualca koji se neprestano pita o svom učinku i svojoj instrumentalizovanosti, o svom povlašćenom položaju i svojoj krivici (čega je genijalni izraz komad *Hamletmašina*). Kada definiše svoj postupak u pozorištu kao „tela i njihovi konflikti s idejama“, on se opredeljuje upravo za gađenje kao jedan od ključnih estetskih učinaka, koje ide zajedno s pisanjem protiv nemogućnosti sveta, odnosno nemoguće stvarnosti „koja poriče svoju konfliktnost i brutalnost“. Afekat se uzima kao jači utisak, nastao pod dejstvom političkog, porodičnog, istorijskog iskustva upisanog u telu, nego puke intelektualne ili humanističke poruke i razmatranja. Milerov nepokolebljiv impuls da kopa po istorijskim relacijama, da preispituje ideološke postavke i odnos prema vlasničkim i proizvodnim strukturama, navodi ga i na stalno redefinisavanje vlastite pozicije u pogledu porekla, zatim odluke da ostane u Istočnoj Nemačkoj uprkos tome što je označen kao potencijalni državni neprijatelj sa trockističkim tendencijama, i da svojim delima učestvuje u *raspravi sveta*, ne samo kad je reč o kritici kapitalizma, nego i o socijalističkom društvu u kojem je živeo. U tekstu koji je u knjizi naslovljen „Nemački oblik revolucije...“ Miler napominje da nema strah od dodira i da se ne bi ustezao da razgovara s deklarisanim đavolima veka, dok drugde napominje da je živeo u kontaktu sa zlom i da je nevinost srećan slučaj i privilegija.

Ako je Milerov stvaralački postupak usmeren ka afektu gađenja i proizvodnji procepa, on takođe podrazumeva i razotkrivanje jezika kao instrumenta struktura moći i kontrole. To je najupadljivije kad je reč o diskursu reklame kao simptomu konzumerističke upotrebe, što je kod Milera lajtmotivski prisutno kroz upućivanje na brojne poznate brendove i multinacionalne kompanije („Na šalterima Svjetske banke / Vonja sasušena krv kao hladna šmin-ka / Klošar što spava ispred ESSO SNACK & SHOPA / Opovrgava liriku revolucije / Vozim se pored njega u taksiju To sebi mogu / Priuštiti...“), ali i fraze i floskule generalno. Fraza se u njegovim lirskim i dramskim tekstovima pojavljuje paralelno s drugim parčićima diskursa, citatima, potencira okupiranost ličnog izraza („Da si tek citat iz knjige koja nije tvoja...“) i poziva na konfrontiranje. I Milerov izraz u neknjiževnim tekstovima i intervjuima veoma je sličan – dinamičan, isprekidan, pun kontroverznih izjava, a ponekad su neki stavovi i međusobno oprečni jer on ne istupa kao teoretičar ili filozof, što se u ovom izdanju osobito

može videti kada je reč o religiji. Takođe, i u neliterarnim tekstovima sveprisutna je citatnost karakteristična za njegov opus, a pored Marksa i Brehta kao najčešćih referenci, Milerovi „sagovornici“ su i Valter Benjamin, Žan Žene, Šekspir, Hajnrih fon Klajst, Gotfrid Ben, Gete, Mišel Fuko, Robert Vilson, Feliks Gatari, Lenjin, Fridrih Niče, Pol Virilio i mnogi drugi književnici, filozofi, umetnici, političari.

Milerovo razumevanje religije i njenog dijalektičkog odnosa sa socijalizmom upućuje na klasike socijalizma koji nisu videli religiju i socijalističku utopiju kao međusobno isključive. U tom kontekstu on i tumači njene moguće uloge u različitim društvima, naročito u pogledu zastupanja prava potlačenih: „Odlomak iz borbe američkih radnika protiv eksploatacije, istovremeno jasna slika o prilikama crkve u kapitalizmu, koja se nalazi pred odlukom da li da podrži zemaljsku borbu ‘namučenih i natovarenih’ za ljudska prava ili da ih u službi ugnjetavanja samo uputi na onostrano“ (str. 174). Demokratiju označava kao suštinski nemoćnu protiv eksploatacije i isključivanja, dok su ljudska prava slovo na papiru. Univerzalne vrednosti koje se propovedaju u zapadnom svetu na račun trećeg sveta i unutrašnjih marginalaca, kao i mitska pretpostavka počela države u miroljubivosti i pravu, a ne nasilju, strahu, borbi i pak prvobitnoj akumulaciji, prema Marksu, nalažu održavanje *statusa quo* i *kapitalistički militarizam*. Ukoliko se Milerovi stavovi o ratu postave u adekvatan kontekst klasne borbe, oni prestaju da budu kontroverzni. Za njega mir nije vrednost po sebi, on je mir za jedne, a tlačenje za druge. Potaknut Lenjinovom uverenosti u spremnost državnih struktura (vojska, policija) na nasilje i Benjaminovom „sumnjom u svaku vrstu razumevanja: među klasama, među narodima, među pojedincima“, Miler smatra da ugnjeteni imaju pravo da sprovedu klasnu borbu sredstvima kojima raspolažu i, na tragu svog dramskog prethodnika Ženea, izjavljuje da „postoje pravedni ratovi slabih, poraženih, potlačenih“. No, pored složenih i produbljenih paralela koje pravi među istorijskim relacijama i podelama i konfrontacijama u vlastitom vremenu, on primećuje i drugačiju upotrebljivost rata u kapitalističkom društvu, pored industrije oružja, a to je rat kao spektakl, medijska manipulacija. U jednom intervjuu iz 1991, povodom rata u Zalivu, izjavljuje: „Problem je što se kriminalne energije koje se nalaze u svima nama tako brzo kanališu i manipulišu. A u suštini, to je ono što se sad dešava; neverovatno zanimanje za taj rat potiče iz osećanja: Ništa se više ne dešava, ništa se ne događa, sve je dosadno, sve je sranje – jednog uopšte uzev normalnog osećanja. A sad se konačno nešto dešava. Moramo biti svesni da svi učestvujemo u tome. Nema više nevinih. Nema više nezainteresovanih. Neće više biti pobjednika.“

Knjiga „*Nema dovoljno za sve*“ pruža čitaocu uvid u razmišljanja Hajnera Milera, a u duhu samog njegovog stvaralaštva, sačinjena je kao kompilacija odlomaka iz različitih sfera njegovog izraza. Time se ovaj opus predočava kao nerazdvojan od istorijskog konteksta, dok se kao temelj Milerove uloge inovatora u pozorištu uporno potvrđuje njegov aktivan odnos prema društveno-političkoj aktuelnosti. Kao što priređivači skreću pažnju, koliko god se neka njegova gledišta činila kontroverzna u trenutku kada ih je zastupao, njegov

istorijsko-mitološki pristup prepoznao je ključne relacije ispod onih očiglednih, što pokazuju mnoge današnje pojave koje je anticipirao. Kao hroničar ideologija 20. veka, zapažao je i kroz svoje pozorište demonstrirao sve one poraze ljudske prirode koji se teško korriguju ma kakvom utopijom ili kulturom, bilo da je reč o kapitalizmu, socijalizmu ili pak globalizaciji i konzumerizmu. I za kraj malo reklamnog: Hajner Miler će vas zasmejati i zapanjiti, rastužiti i uvrediti, zabrinuti i potaknuti, ali nikako ostaviti ravnodušnima. Zato s nestrpljenjem iščekujem treći deo „Milermašine“ iz radionice „Radnog stola“.